

ÇİFT BAŞLI KARTAL MOTİFİNİN SEMBOLİK ANLAMLARI VE TEKSTİLLERDE KULLANIMI

THE SYMBOLIC MEANINGS OF THE CHITF-HEADED EAGLE MOTIF AND ITS USE IN TEXTILES

Elif Tuğçe TECİR*

ÖZ: Toplumlar kendi kültür tarihleri içerisinde doğadan ve çevrelerinden gördükleri birçok şeyi tasvir edip bunlara sembolik anlamlar yüklemişlerdir. Bu tasvirler; göçebe-bozkır kültürü ile yaşayan toplumlarda güçlü bir hayvan kültürü ile geliştirilmiş ve mimariden el sanatlarına birçok alanda eserler verilmiştir. Çift başlı kartal motifi; Orta Asya ve Mezopotamya'ya dayanan, farklı coğrafyalarda ve farklı kültürlerde yer edinerek halen günümüzde kullanılması ile dikkat çekmektedir. Çift başlı kartal tasviri, kartaldan türetilmiş ve aynı anlamlar ile kullanılmıştır. Yeterince sorgulanmadan doğrudan Selçuklulara atfedilen bu motif, aksine Selçuklulardan önceki yüzyıllarda da görülmektedir. Neredeyse her uygarlığın benimsediği hayali varlık, ortak değere dönüşerek nesilden nesile taşınarak milli bir kimlik kazanmıştır. Tekstil sanatlarında dokuma kumaş, halı, kilim, giysi süsleri ve tekstil aksesuarları gibi taşınması rahat, kolay ve ticari değere sahip ürünlerde kullanılması nedeniyle bu motifin farklı kültürlerle geçişinde yaygınlık sağlanmıştır. Çalışma kapsamında; çift başlı kartal motifinin tekstil sanatları, dokuma kumaş ve halı örnekleri üzerinde görülen ikonografisi, dokuma kumaşlardaki kompozisyon kurgusu ve motif çeşitliği teknik çizimler ile detaylandırılmıştır. Çift başlı kartal motifinin tekstil sanatlarındaki yeri, örnekleri ve tasvir özellikleri araştırılmış olup, sekiz adet kumaş görseli üzerinden incelemeler yapılmıştır. Halı dokumalarında beş adet örnek üzerinden motif incelenmiştir. Toplamda 13 örnek üzerinden motif çeşitliliği teknik çizimleri ile açıklanmıştır. Çift başlı kartal motifinin kumaş ve halı dokumaları üzerindeki bulguları sonuç bölümünde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sembol, çift başlı kartal, motif, tekstil, dokuma

ABSTRACT: Throughout their cultural history, societies have depicted many things they saw from nature and their environment and attributed symbolic meanings to them. These depictions; It was developed with a strong animal cult in societies living with nomadic-steppe culture, and works were produced in many fields from architecture to handicrafts. Double-headed eagle motif; Dating back to Central Asia and Mesopotamia, it draws attention with its use in different geographies and cultures and is still used today. The double-headed eagle depiction is derived from eagle and is used with the same meanings. This motif, which is directly attributed to the Seljuks without sufficient questioning, is, on the contrary, also seen in the centuries before the Seljuks. The imaginary entity adopted by almost every civilization has turned into a common value and gained a national identity by being passed on from generation to generation. In textile arts, this motif has become widespread in different cultures due to its use in products that are comfortable, easy to carry and have commercial value, such as woven fabrics, carpets, rugs, clothing ornaments and textile accessories. Scope of work; The iconography of the double-

* Dr.-Bağımsız Araştırmacı/İstanbul-t.eliftugcedemir@gmail.com (Orcid: 0000-0002-3208-9316)

headed eagle motif seen on textile arts, woven fabric and carpet samples, the composition setup in woven fabrics and the variety of motifs are detailed with technical drawings. The place of the double-headed eagle motif in textile arts, its examples and depiction features were researched, and eight fabric images were examined. Motifs in carpet weavings were examined through five examples. The diversity of motifs is explained with technical drawings through a total of 13 examples. The findings of the double-headed eagle motif on fabric and carpet weavings were evaluated in the conclusion section.

Keywords: Symbol, double-headed eagle, motif, textile, weaving

Giriş

İlkçağlardan günümüze filozof, sanatçı ve sanat tarihçilerini düşündüren bir kavram olan “sembol”, tek bir cümle ile tanımlanması oldukça güç olan sözcüktür, birden çok anlam ve kavramı kapsamaktadır. Sembol; anlatılamayan, kanıtlanamayan, duyularla algılanamayan soyut kavramları işaret etmektedir. Diğer bir deyişle, kişinin hayal gücü ve bakış açısına bağlı olarak duygu ve düşüncenin simgesel, örtülü kalmış başka anlamlar bulması ve dile getirilmesidir.

Sembolik motifler, ortaya çıktıkları toplumun yaşam biçimini yansıtımları yönüyle de önem taşımaktadırlar. İlk çağlardan itibaren farklı coğrafyalarda ve farklı zaman dilimlerinde Şamanizm evreninde, Çin, Hun, Sümer, Hitit, Aztek, Japon ve Avrupa geleneklerinde kutsal olduğuna inanılan kartal; hükümdarlık simgesi, kötülüğün düşmanı ve simgesi olarak kabul edilmiştir. Kartaldan türeyen çift başlı kartalın dini inançlarda Tanrı ile insan arasındaki elçi, Tanrı'nın kuvvet ve kudretinin yeryüzündeki temsilcisi olduğuna inanılmaktadır.

Orta Asya step sanatı geleneğinden, Selçuklu ve Beylikler dönemiyle Anadolu'ya taşınan çift başlı kartal motifi sembolü, Bizans ve Ortadoğu krallıklarında hayvan üslubu kapsamında gelişme göstermiştir. Çeşitli sanat dallarında karşımıza çıkan tasvir, özellikle Selçuklu dönemi halı ve kumaşlarında yaygın olarak görülmektedir. Anadolu harici diğer bölgelerde kurulan Türk devletlerinde halı, keçe, kumaş gibi tekstil ürünlerinde yer almaktadır.

Çift başlı kartal motifine ilk olarak Mezopotamya'da, Sümerlerde rastlanılmış ve Türk kültüründe stilize edilerek kullanılmıştır. Çift başlı kartal, Selçuklu halılarında geometrikleştirilmiş biçimde karşımıza çıkmaktadır.

Anadolu'nun çift başlı kartal tasvirli halı örneklerine, özellikle Floransa ve Siena okulunun tablolarında rastlanılmaktadır. Süsleme unsuru olarak kullanılan bu motifin halı ve kumaşlarda kullanılmasının nedeni, güç ve kuvvetin temsilcisi olmasının yanı sıra, tanrısallık ve dokuma yapan kişinin kendisini ve yaşam alanını koruyacağı inancıdır.

Bu çalışmada; neredeyse tüm kültürlerde yer edinmiş çift başlı kartal motifi, tekstil sanatları açısından ele alınmış, geçmiş dönem örnekleri üzerinden halı ve kumaş yüzeylerindeki kullanımı tespit edilerek

ikonografisi, motif ve kompozisyon özellikleri ayrı ayrı analiz edilmiştir. Gökyüzüyle ilgili sembollerin en önemlilerinden biri olan çift başlı kartal motifinin simetri düzeni ve motifin çeşitliliği, hayvan üslubu başlığı altında teknik çizimler ile açıklanmıştır.

Çift başlı kartal motifinin Endülüs Devleti, Buyidiler, Bizans, Selçuklu ve Mamluk dönemine ait örnekler üzerinden incelenen çift başlı kartalın tarih içerisinde devletler ve bölgeler üzerinden kökeni ve etkileşimi ele alınmıştır. Motif ayrıca Anadolu üzerinden yayılım göstererek, Avrupa dokuma kumaşlarında da görülmekte ve yurt dışı müzelerinde İtalya'ya ait dokumalar üzerinde çift başlı kartal motifine rastlanılmaktadır. Aynı zamanda koruma altında günümüze gelmiş örnekler arasında Çin'e ait dokumalar da bulunmaktadır.

Çalışma yürütülürken, öncelikle literatür taramasında çalışma alanı ile ilgili yayınların veri tabanında kavramsal çerçevesi oluşturulmuştur. Bir sonraki aşama ise, kumaş ve halı görsellerinin yurt dışı müzeleri ve basılı kaynaklar üzerinden edinilmesi, çizim programı aracılığıyla motif analiz ve çizimlerinin yapılmasıdır. Çalışmada sekiz adet dokuma kumaş, beş adet halı örneği üzerinde çalışılmıştır.

Bu motifin Türk sanatı içinde ve kavimler göçü sayesinde, Anadolu üzerinden Avrupa'ya taşınması dikkat çekici bir yol hikayesidir. Bu bağlamda çalışmamızda, tekstil sanatları üzerinden bu yolculuğun izini sürmek, figürü tanımak, motif çeşitliliği ve kompozisyon kurgularını açıklayarak bu konu ile ilgili araştırma ve inceleme yapacaklara fikir vermek ve kaynak oluşturmak amaçlanmıştır.

1. Çift Başlı Kartal Motifinin Kökeni

Kartal, gökyüzünün hâkimi, tüm uçan kuşların başı, yeryüzünde yaşayan diğer canlılara korku veren, bunun yanı sıra estetik bir yönü olan kuş olarak kabul edilmektedir (Alsan, 2017: 93). Antik devir insanları, eski çağlardan itibaren toplumun seçkinleri ve onların himayesindekiler, politik amaçlı olarak, özellikle liderler kendilerini doğanın güçlü, kuvvetli, cesur özelliklerine sahip hayvanları ile özdeşleştirmiş veya hükmedebilmek için olağan dışı yaratıkları örnek almışlardır. Bu hayvanlar arasında ilk akla gelenler aslanlar, kaplanlar ve kartallardır. Ayrıca insanlar, bu hayvanların isimlerini çocuklarına verebildikleri gibi kurumlara ya da armalara da işlemişlerdir (Özcan, 2020: 99).

Kartal veya çift başlı kartalın şaman kültüründe önemli bir yeri vardır. Şamanizm dininde tasavvur ve törenlerde, ayrıca şamanın kendisiyle ilgili olan sembollerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Şaman, hastalıkları iyileştirmek, insanlara yardım etmek için Gök Tanrı'yla ve çeşitli ruhlarla ilişki kurabilmek amacıyla dini törenler düzenlemekte ve bu tören sadece şaman tarafından gerçekleştirilmektedir (Öney, 2004: 290). Bu tören sırasında, çeşitli hayvan biçiminde çağırılan ruhlar arasında kartal ve kartal cinsi yırtıcı kuşlar da bulunmaktadır (Çoruhlu, 2014: 85). Gök Tanrı'yla ilişkilendirilen sembollerde kartal, şamanın kendisini (ruhunu) taşıdığına ve

şamanların kartaldan türediğine inanılmaktadır (Çoruhlu, 2014: 87). Şamanizm ve Yakutların inancında kartal, Tanrı ile insan arasındaki elçi olarak değer görmüştür (Alsan, 2017: 94).

Mezopotamya sanatının ilk temellerini atan Sümerlerdir. Çift başlı kartal motifi Sümerlerde, Lagaş kentinin koruyucu simgesi olarak kullanılırken, figürün daha çok çift aslan başlı kartal gövdeli ve kartal başlı aslan gövdeli varlıklarda kartalın uzuvları kullanılmıştır (Bittel, 1941: 124). Figür; Sümerlerden sonra Akkادلara, Asurlulara, Sasanilere ve Bizans'a geçmiştir. İslam hakimiyeti altındaki topraklarda Endülüs Devleti'nde (929 - 1031) dokuma kumaşlar üzerinde örneklerini vermiştir. Hititlerin Büyük Krallık döneminde (M.Ö 1450- 1180) Hattuşa'daki Alacahöyük ve Yazılıkaya kabartmalarında çift başlı kartal motifine rastlanılmaktadır (Tez, 2008 :41).

İslam öncesi devirde Hun sanatına hâkim olan hayvan üslubunda çift başlı kartal figürü, Anadolu'daki örneklerle benzerlik göstermektedir. Çift başlı kartal tasvirinin Türk sanatında kötü güçlere karşı koruyucu, kudret ve hakimiyetinin temsilcisi olduğu gözlenmektedir. Bizans ya da Ortadoğu'daki krallıklardan 12. yüzyılda Selçuklulara geçtiği düşünülen çift başlı kartal figürü Selçuklu sultanlarının nişanı olmuştur. Göktürkler, Büyük Selçuklular, Artuklular ve Anadolu Selçuklularında, öncelikli mimari eserlerde ve sikkeler üzerinde görülen figür, tekstil sanatları alanında da örnekler vermiştir (Çelik, 2010: 46). Bizans ya da Selçuklulardan etkileşimle, 14. yüzyılda Kutsal Roma İmparatorlarının hanedan arması, daha sonra Avrupa'daki soylu kişilerin simgesi olarak kullanılmasına devam edilmiştir. Günümüzde Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde halı ve kilim dokumaları üzerinde varlığını sürdürmektedir.

2. Çift Başlı Kartal Motifinin Sembolik Anlamları

Semboller; sayıların, renklerin, şekillerin ve çizgilerin, fikir, görüş ve yorumları olarak, antik çağlardan günümüze kadar neredeyse tüm toplumlarda, kendilerine özgü anlam ve amaçlarda farklılıklar göstererek ayrı bir dil oluşturmuşlardır (Ersoy, 2017: 12). Semboller, yazının icat edilmediği veya okuma yazmanın yaygın olmadığı uygarlıkların kültürlerinde stilize edilerek, mitolojik anlatımlarda ve dinlerin eğitim ve öğretiminde bir araç olarak kullanılmışlardır (Ersoy, 2017: 18).

Kartal; kuvvet ve yücelik sembolü, göklerin hâkimi ve tüm gök yaratıklarının kralıdır. Yırtıcı kuşlar arasında tanrısal güce sahip olan kartalın, gökyüzünde en yüksekte uçarak yeryüzünü kötülüklerden koruduğuna inanılmaktadır.

Ersoy'un "Semboller ve Yorumları" adlı kitabında, çift başlı kartal figürünün önceleri Hititlerde görüldüğü, daha sonra Selçuklularda değişime uğrayarak devamlılığını sürdürdüğü açıklanmaktadır. Hitit kartalı iki, bazen tek başlı tasvir edilmiştir. Ersoy; kartalın çift başlı tasvir özelliğini, kartalı her iki yönden gelen tehlikeleri görerek, onları önleyeceği ve çift başlı olmasının ona güç verdiği şeklinde açıklamıştır. Hitit kartallarının kanatlarının açık,

uçar durumda ve baş üzerinde kulakları olmadan tasvir edildiğini belirtmiştir.

Hititlerden Selçuklulara geçen çift başlı kartal figürü, Hitit kartalının aksine kulaklı tasvir edilmiştir. Bu şekilde kartala, yırtıcı puhu kuşunun en güçlü özelliği olan gece duyma yeteneği atfedilmiştir (Ersoy, 2017: 294).

Çift başlı kartal figürü, Orta Asya sanatından Selçuklu ve Beylikler dönemiyle Anadolu'ya taşınan, Türklüğe özgü bir semboldür. Türk Sanatında "Hayvan Üslubu" başlığı altında yer alan figür, mimari eserlerde, ahşap süsleme, para, dokuma ve madeni eşyalarda olmak üzere çeşitli sanat dallarında ve "Gök ve Yer/Su" sembolizminde çeşitli anlamlarda tasvir edilmiştir (Çoruhlu, 1993: 19).

Yakut Türklerinde kartal; Tanrının gücü, mevsimlerin sembolü, eski zamanlarda Güneş ve Gök Tanrı sembolü sayılmıştır. Yakutların inanışında kartal adıyla içilen ant en korkutucusudur (Uykur, 2013: 151). Kartalın kanatlarını çırpmasıyla buzların eriyeceğine, iki kere çırdığında ilkbaharın geleceğine inanılmaktadır. Bir kişi yanlışlıkla bir kartal öldürdüğünde, saman eşliğinde bu kartal gömülmüş, kadınlar kartala yalvararak çocuk dileklerini gerçekleştirmişlerdir. Eğer bu dilekten sonra çocuk sahibi olurlarsa "hotoy törütteh" ifadesiyle kartaldan türediğini belirtmişlerdir (Alsan, 2017: 97).

Kartal ve avcı kuşların sembolizmi genel olarak Ankâ, Sîmurg, Giruda gibi efsanevi kuşların sembolizmiyle ortak özellikler taşımaktadır (Çoruhlu, 1993: 21). Kuşların hükümdarı, göklerin hâkimi kartal, dünya ağacının tepesinde, Gök- Tanrı'nın sembolü sayılmıştır. Pazırık kurganlarından çıkan eyer örtüleri üzerinde, kartalın gücünü gösteren mücadele sahneleri tasvir edilmiştir (Çoruhlu, 1993: 21).

Orta Asya Türklerinde kartalın koruyucu ruh olduğuna inanılmıştır (Vural, 1997: 15). Kartal, Göktürk ve Uygur döneminde koruyucu güç ve adalet simgesi olarak kabul edilerek, İslamiyet sonrasında bu inanç sürdürülmüştür (Alsan, 2017: 105).

Eski Anadolu uygarlıklarında çift başlı kartal figürü, güç ve kuvvetin simgesi olarak, meydanlara dikilmiş, taşların üzerine sütundan ya da demirden yapılmış "Köyümüz (kabilemiz, soyumuz) üstünde kartal bulunan bu sütun gibi hem dimdik kalsın, ne düşsün, ne yaşlansın" anlamında çift başlı kartal figürü yer almıştır. Bu figür aynı zamanda evrensel evlenme ve politik birleşmenin de sembolü olmuş, günümüzde Pakistan'da evlenme sembolü olarak halen geçerliliğini korumaktadır. Politik birleşme anlamında ise, Moğol ve İran'da bulunan seramik ve madeni eşyalarda bulunan taht sahnelerinde görülmektedir (Alsan, 2017: 95).

3. Tekstil Sanatında Çift Başlı Kartal Motifinin İrdelenmesi

Çift başlı kartal motifine eskiçağlarda Sümerler ve Hititlerde rastlanılmaktadır. Sonrasında Akadlara, Asurlulara, Sasanilere ve Bizanslara geçen motif; aynı zamanda Hititlerde, Büyük Krallık döneminde Hattuşa,

Alacahöyük ve Yazılıkaya'da ki kabartmalarda görülmektedir. Orta Asya'da Gazneliler, Selçuklular, Bizans ve kavimler göçüyle Anadolu'ya yayılan motif, Anadolu'da Türk medeniyetleri tarafından kullanılmıştır. Motif daha sonra Kuzey Avrupa üzerinden tüm Avrupa kıtasına taşınmıştır.

Selçuklulardan etkileşimle Bizans sanatına geçtiği düşünülen motif, tek ve çift başlı olarak ipekli dokumalar üzerinde görülmektedir (Ersoy, 2017: 293). Figürün Bizans ve Selçuklu 'ya ait tekstillerde daha yaygın olduğu gözlenmektedir. Bugün, günümüzde halkın belleğinde yer etmiş motif, halı- kilim dokumalarında Anadolu'da güncelliğini korumaktadır.

Hayvan üslubu içinde önemli bir figür olan çift başlı kartal; bazen gerçekçi, bazen stilize edilmiş olarak, desen tasarımıyla tekstil yüzeylerine uygulanmıştır. Çift başlı kartal motifinin iki başlı kullanıldığı yönünde çeşitli görüşler vardır. Bahaeddin Ögel'e göre Türk sanatında hem simetri tutkusunu yansıtmaması hem de birleşme ve güç birliği anlamında tasvir edildiği düşünülmektedir (Alsan, 2010: 82).

Çalışmada; İslam hakimiyetindeki Endülüs Devleti, İran Buyidiler, Bizans, Selçuklu ve Memluk dönemlerine ait sekiz adet dokuma kumaş üzerinden çift başlı kartal motifi incelenmiştir. Tekstil sanatlarının önemli bir kolunu oluşturan halı sanatında görülen motif beş adet örnek üzerinden çalışılmıştır. İncelenen dokuma kumaş ve halılar, The Met Museum, Victoria & Albert Museum, The Cleveland Museum of Art ve The David Collection da koruma altında bulunan örnekler ve basılı görseller üzerinden analiz edilmiştir. Çift başlı kartal motifinin görüldüğü kumaş ve halılar incelenerek, örnekler üzerinde yer alan motif teknik çizimler ile açıklanmıştır.

3.1. Kumaşlarda Kullanılan Çift Başlı Kartal Figürü

Orta Asya'da görülen çift başlı kartal motiflerinden biri M.Ö 1. yüzyıl'a tarihlenen Noin-ula buluntularında ipek bir dokumada görülmektedir (Kodaman, 2005: 198). Anadolu'da ise en erken çift başlı kartal örnekleri Hititler dönemine ait Çorum Yazılıkaya ve Alacahöyük'te bulunmaktadır. Hititlerin sembolü olan motif daha sonra Bizans tarafından benimsenmiştir. Selçuklu döneminde ise mimari eserlerin, sikkelerin ve çinilerin yanı sıra dokuma kumaşların üzerinde bulunmaktadır (Kodaman, 2005: 199).

İspanya'da, İslam hakimiyetinin temsilcisi olan sanat eserlerinden günümüze kadar gelebilen az sayıdaki örneğe rağmen, Endülüs Devleti'nden (756 - 1031- 1229) geriye kalan sanat eserleri arasında çift başlı kartal motifli ipek kumaşlar bulunmaktadır.

Görsel 1'de; İspanya San Zoio Manastırı'nda bulunan kumaş mavi zemin üzerine beyaz renkli çift başlı kartal motifi ile dokunmuştur. Motifler birbiri ile aynıdır ve dikey aynalı (simetrik) düzende yer almaktadır. Düz zemin üzerinde desen tam raport düzenindedir. Mavi ve beyaz renklerin kullanıldığı ve bütün olarak korunan nadir eserlerden biridir. Dokuma kumaş üzerinde çift başlı kartal motifi tek boyunlu, sivri kulaklı, kanatları iki yana açılmış, kuyruğu yelpaze formunda ve kuyruk uçları kıvrık tasvir edilmiştir. Çift başlı kartalın boynundan başlayıp başlarını çevreleyen

noktalar görülmektedir. Pençeleri gövdeye doğru çekilmiş olup, pençeler arasında sekiz yapraklı çiçek bulunmaktadır.

Görsel 1: San Zoilo Manastırında bulunan Endülüs Kumaşı, 10.-11. yüzyıl, İspanya (URL-1)

Çizim 1: Çift başlı kartal motif çizimi (Çizim: E. T. Tecir, 2024)

Görsel 2 örneğindeki kumaş; üzerinde bulunan daireler içinde çift başlı kartal, aslan ve aslan gövdeli grifonlar yer almaktadır. Figürler birbiri ile aynıdır ve dikey aynalı simetrik düzendedir. Düz zemin üzerinde desen tam raport düzenindedir. Grifonlar yüz yüze, aslanların başları ise sırt sırta birbirine dönüktür. Çift başlı kartalın pençeleri iki yana açık, tek boyunlu, gövdesi cepheden verilmiştir. Sivri kulaklı kartalın kuyruğu yelpaze şeklinde, bacakları iki yana açıktır.

Günümüzde Cleveland Sanat Müzesi'nde korunan, 10. ve 11. yüzyıllara tarihlenen Büveyhîlere (Buyidîler) (932- 1055) ait olduğu kesin olmamak kaydıyla ipek kumaş üzerinde çift başlı kartal figürü görülmektedir (Tez, 2008: 42).

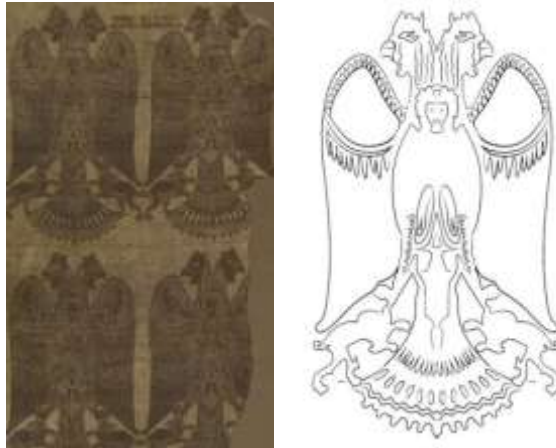

Görsel 2: İpek kumaş, Endülüs Devleti, 13. Yüzyıl (The Met Museum, env. no: 44.130)

Çizim 2: Çift başlı kartal motifi (Çizim: E.T. Tecir, 2024)

Görsel 3 örneğinde; Buyidiler dönemine ait, kahverengi zeminli ipek dokumanın desen tasarımı; çift başlı kartal birbirini tekrar eder şekilde kumaş enine hizalanmış sıralı düzendedir. Kartal pençelerinde grifonları kavrar şekilde, kanatlarının omuzlarını süsleyen kuşlar görülmektedir. Kartalın gövde kısmında cepheden tasvir edilmiş, sanki taşıyormuş hissi veren küçük, ayakta duran insan figürü yer almaktadır.

Bizans kumaşlarında görülen çift başlı kartal motifinin Sasani kumaşlarından etkileşim ile geçtiği ve bu etkileşimin Bizans ile Selçuklu arasında da yaşandığı düşünülmektedir (Yetkin, 1974: 42). Bizans kumaşlarında, çift başlı kartalın imparatorluk motifi olarak kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bu kumaşlarda desenler genellikle bir birim içinde karşılıklı hizalanmış bir çift kartal olarak tasarlanmıştır (Scott, 1993: 114).

Görsel 3: İran, Buyidiler dönemine ait ipek dokuma (The Cleveland Museum of Art, env. no: 1962.264.)

Çizim 3: Çift başlı kartal çizimi (Çizim: E.T. Tecir, 2024)

Görsel 4 örneği; 11. - 12. yüzyıla tarihlenen Berlin Eski Devlet Müzesi'nde yer alan Bizans dönemine ait ipek dokuma kumaş örneğinde çift başlı kartal motifi görülmektedir. Bu kumaş Bizans atölyesinde dokunmuş, yeşil zemin üzerinde kahverengi renk ile desenlendirilmiştir. Figür dikey aynalı simetrik düzende, tam raport kompozisyon düzenindedir. Çift başlı kartal figürünün üstünde ve altında kemerler görülmektedir. Selçuklu etkilerinin hâkim olduğu örnekte; çift başlı kartalın pençelerinde tuttuğu bir hayvan tasviri karşılıklı olarak hizalanmıştır (Salman, 2011: 53). Kartalların gövdeleri, kanatları ve kuyrukları karmaşık desenler sergilemektedir. Kartalların kanatları yanlara açık, tek boyunludur. Dokuma kumaş, İspanya'nın Vich piskoposu Bernat Calbo'nun mezarında bulunmuştur.

Selçuklular, anıtsal, sivil ve dini mimari eserlerin, erken tarihli düğümlü halıların ve dekoratif sanatların çeşitli alanlarında ortaya koydukları eserler hakkındaki bilgilerin aksine kumaş dokumacılığı hakkında daha az bilgi bulunmaktadır. Bunun nedeni, dokumanın her gün kullanılan bir ürün olması ve zamanla aşınmasıdır. Günümüze ulaşan iki kumaş parçasından bir tanesinde çift başlı kartal tasviri görülmektedir.

Selçuklu dönemi kumaş sanatına ait belgelerin başında gezgin notları gelmektedir. 13. yüzyılda Çin'den dönerken Anadolu'dan geçen Marco Polo, gördüğü Selçuklu kumaşlarını övmektedir. İtalyan gezgin, halılar haricinde önemli miktarda kıymetli, ipekli kumaşlardan bahsetmektedir. Bu kumaşların altın tellerle dokunduğunu ve Bizans kumaşları kadar göz alıcı olduğundan söz etmektedir (Gürsu, 1974: 29).

Görsel 4: Bizans dönemine ait ipek kumaş, 11.-12. yüzyıl (The Met Museum, env no: 41.92, Flemmingi 1957: 30)

Çizim 4: Çift başlı kartal (Çizim: E.T. Tecir, 2024)

Görsel 5 örneğindeki kumaş; kahverengi zemin üzerinde, bej rengi ile desenlendirilmiştir. Düz zemin üzerine daireler içinde çift başlı kartal ve aslan tasvirleri görülmektedir. Zemin çizgisel hatlarda biçim birimlerden oluşmaktadır. Desen; kumaş enine, soter görünümde tam raport düzenindedir. Kaydırmalı eksende hizalanmış daireler içinde üst sırada çift

başlı kartal, alt sırada birbirine dönük aslan tasvirleri yer almaktadır. Çift başlı kartal çift boyunlu, pençeleri yandan gövde kısmı cepheden gösterilmiştir. Çift başlı kartal sivri kulaklı ve gerdanlı, kanatları iki yana açık, kuyruk kısmı yelpaze şeklinde, uçları dışa doğru kıvrımlı tasvir edilmiştir.

Görsel 5: Büyük Selçuk dönemine ait ipek kumaş, 13. yüzyıl (The Met Museum, env. no: 2012.338)

Çizim 5: Çift başlı kartal figürü (Çizim: E.T. Tecir, 2024)

Görsel 6 örneğinde; kahverengi zemin üzerine bej rengi ile dokunmuştur. Kumaş eninde, spiral kıvrımlar merkezinde çift aslan benzeri yaratıklarla çevrili çift başlı kartal tasviri görülmektedir. Yuvarlak hatlar aynı sırada yan yana ve alt alta dizilimli, tam raport kompozisyon düzenindedir. Figürün birleşik gövde ve kafa yapısı, simetrik olarak sırt sırta kompozisyon oluşturularak uygulanmıştır.

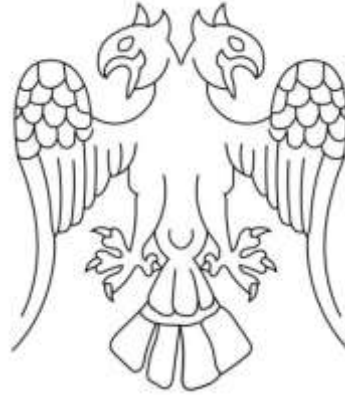
Selçuklulara ait bir diğer kumaş örneği iki parça halinde bulunmaktadır; bir parçası Siegburg'da Saint Servatius Kilisesi'nde, diğer parçası ise Berlin Staatliche Museen Preussischer Kuntun Besitz (Kunstsgewerbe Museum)'da sergilenmektedir. İpek kumaş üzerine çift başlı kartal motifi ile dokunmuştur. Kartal motifinin kenarları dairelerle çevrelenmiş madalyon sınırını aşarak zemin ile birleşmektedir (Salman, 2011: 38).

Görsel 6: Çift başlı kartal figürlü Selçuklu ipek kumaş, 13-14. yüzyıl sonu (The David Collection, Copenhagen, env.no:32 1989)

Çizim 6: Çift başlı kartal figürü (Çizim: E.T. Tecir, 2024)

Görsel 7’de; çift başlı kartal tasvirli ipekten dokunmuş kumaş, Selçuklu döneminden günümüze ulaşabilen sayılı kumaşlar arasındadır. Berlin Staatlichen Museen’de bulunan ipek brokar kumaş 13. yüzyıl Konya kökenlidir. Üçgen formların merkezinde çift başlı kartal tasviri yer almaktadır. Kartalın başları ve pençeleri yandan, gövde kısmı cepheden gösterilmiştir. Tek boyunlu olan kartalın kanatları iki yana doğru açıktır. Desen; kumaş eni yönünde üst üste ve alt alta aynı sırada hizalanmış üçgen formların tekrarı ile oluşturulmuştur ve tam raport kompozisyon düzenindedir. Çift başlı kartalın kulakları sivri, kuyruğu yelpaze şeklinde ve çift başlı kartal tasvirini rumi ve palmetler çevrelemektedir. Pençeleri açık ve sivri gagası olan çift başlı kartal tasviri, diğer Selçuklu kumaş örnekleriyle benzerlik göstermektedir (Salman, 2011: 40).

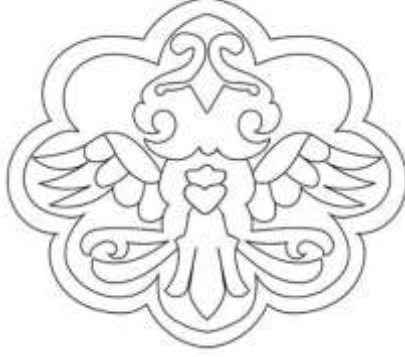
Görsel 7: İpek kumaş, 13. yüzyıl Selçuklu (Salman, 2011: s.38)

Çizim 7: Çift başlı kartal figürü (Çizim: E.T. Tecir, 2024)

Görsel 8 kumaş örneğinde; dikey çizgilerle bölünen kumaş yan yana yazı ve tasvirlerden oluşmaktadır. Diğer hat üzerinde sekiz dilimli kartuş içinde çift başlı kartal ve birbirine dönük aslan tasvirleri yer almaktadır. Kumaş eni yönünde, şeritlerin yan yana tekrarıyla oluşan desen tam raport kompozisyon düzenindedir. Çift başlı kartal tek boyunlu, başları ve pençeleri yandan, gövde kısmı cepheden tasvir edilmiştir. Kartalın kanatları ve pençeleri iki yana açık, kuyruk kısmı yelpaze şeklindedir ve kuyruk uçları pençelerin altında sonlanmıştır.

Görsel 8: İpek kumaş, Memlük dönemi 14. yüzyıl (The Met Museum, env. no: 31.14b)

Çizim 8: Çift başlı kartal figürü (Çizim: E.T. Tecir, 2024)

3.2. Halılarda Kullanılan Çift Başlı Kartal Figürü

Çift başlı kartal motifi, tekstil sanatları içinde dokuma kumaşlar dışında halılar üzerinde de yer almaktadır. Aslanapa, Türk sanatında hayvan üslubunun 14. yüzyıldan itibaren halılarda etkin olduğunu, bu halıların ilk olarak 13. yüzyılda Avrupalı ressamın tablolarında ilk örneklerinin görüldüğünü ve bu tasvirlerin 15. yüzyıl ortalarına kadar devam ettiğini söylemektedir (Aslanapa, 1987: 350). Bu hayvanlar arasında çift ya da tek başlı kartal tasvirleri görülmektedir (Türkmen, 2001: 51).

14. yüzyıl başlarında görülen çift ya da tek başlı kartal tasvirleri özellikle Siena ve Floransa ekolüne ait ressamın tablolarında izlenmektedir. Anadolu Türk halılarında kartal motifi, 14. ve 15. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanmıştır. Bu kartallar tek veya karşılıklı duran kartallar şeklindedir (Balcı, 2012: 8).

Dokuma kumaşlardaki zengin örnekler halılarda görülememektedir. Bunun nedeni, dokuma kumaşların lüks ürün grubu altında ticaretinin yoğunluğu ve uzun yıllar sürdürülmesi iken, halıların korunmasında ortam

şartlarının durumuna bağlı olarak bozulmaların görülmesi olarak düşünülebilir.

Görsel 9 halı örneğinde; Anadolu halılarının üretim merkezleri arasında yer alan, Niğde Sungurbey Camii'nde görülen çift başlı kartal figürlü halı, müzenin envanter defterine 5.1.96 numara ile kaydedilmiştir. Halının merkezinde bir şemse motifi, alt ve üst kısmında alınlık (sandık) bulunmaktadır. Halının merkezinde bulunan şemse motifinin tam ortasında sembolik çift başlı kartal motifi yer almaktadır. Şemsenin içinde sonsuzluk düzeninde sıralanmış altı kollu yıldız yer almaktadır. Halının şemse motifinin iki yanında boyuna rumi motiflerinden oluşan sütunlar uzanmaktadır (Çelik, 2010: 47).

Görsel 9: Çift başlı kartal motifli halı, Niğde (Balcı, 2012: 41)

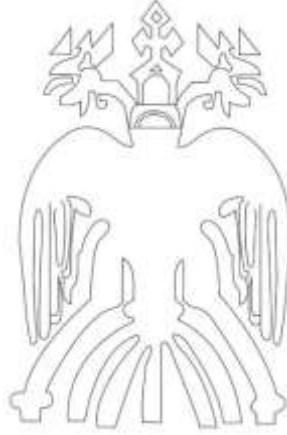
Çizim 10: Çift başlı kartal motifi (Çizim: E.T. Tecir, 2024)

Görsel 10'da sunulan; çeşitli kaynaklarda yer alan fakat net motif görseline ulaşılamayan halı, Erich Feigl koleksiyonunda yer almaktadır. Konya halısında, orta zeminde çift başlı kartal figürü yer almaktadır (Balcı, 2012: 8).

Kartal, ejderha, anka kuşu gibi motiflerin dekoratif bir öge olarak halılarda kullanılmasının nedeni, bu sembollerin yaygın olduğu çağlarda dini veya hanedanla ilgili bir anlamı olmasıdır (Tahari, 199: 138). Kartal motifli halılarda güç ve kuvvet, kudret ve hâkimiyetin sembolü olmuş, halı ve kilimlerimizde realist olarak işlenmiş örneklerin yanı sıra stilize edilmiş ve geometrikleştirilmiş örnekleri de mevcuttur (Balcı, 2012: 8).

Görsel 10: Konya halısı (Balcı, 2012: 42)

Çizim 10: Çift başlı kartal motifi (Çizim: E.T. Tecir, 2024)

Görsel 11 halı örneğinde; 14. yüzyıl yapısı olan Sungur Bey Camii'nde bulunmuştur. 19. yüzyıl Osmanlı dönemine ait olan halının ortasında şemsenin merkezinde çift başlı kartal tasviri bulunmaktadır. Kartal iki başlı olup, bacaklarıyla yan cepheden, gövde kısmı ön cepheden verilmiştir. Kanatları ve bacakları iki yana açık, kuyruk kısmı yelpaze şeklindedir. Kartal tasviri kumaş örneğinden farklı olarak yüzü stilize edilmiştir.

Niğde ve Konya yöresi halılarına kompozisyon ve desen özellikleri açısından bakıldığında, geometrik üslup görülmektedir. Halılarda orta zemin kare veya dikdörtgen bölünerek, ana motif olan çift başlı kartal ortalarında yer almaktadır. Zeminde yine geometrik motif ya da motifler birbiri ardına sıralı şekilde yerleştirilmiştir (Çiloğlu, 1999: 96).

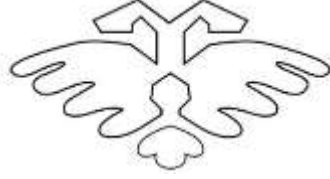

Görsel 11: Çift başlı kartal tasvirli halı, 19. yüzyıl, Osmanlı dönemi (Kılıç, 2022: 206)

Çizim 11: Çift başlı kartal motifi (Çizim: E.T. Tecir, 2024)

Görsel 12’de görülen çift başlı kartal motifi, Türkmen dokumalarında Niğde ve Konya yöresi halılarından farklı şekilde, geometrik kilim motifi örneğinde karşımıza çıkmaktadır. Görsel 13 Orta Asya Türkmen dokuması örneğinde görülen çift başlı kartal figürü, bugün St. Petersburg Etnografya Müzesi’nde 87 - 7 envanter numarası ile kayıtlıdır. 19. yüzyıl arabacılar ait asmalık örneğinde art arda sıralanmış, stilize çift başlı kartal figürleri beyaz, lacivert ve kırmızı renkte zeminde yan yana ve alt alta hizalanmıştır. Zemindeki vevet etki ise renk farklılıklarıyla elde edilmiştir.

Görsel 12: Çift başlı kartal motifli asmalık örneği, 19. yüzyıl (Türkmen, 2011: 189)

Çizim 12: Çift başlı kartal motifi (Çizim: E.T. Tecir, 2024)

Görsel 13 örneğinde; çift başlı kartal motifli halı Aşkabat Türkmen halı müzesinde bulunmaktadır. Halının zemininde kanatlarını açmış ve ters yöne bakan iki kartal motifinin tekrarı ile desen oluşturulmuştur. Görsel 12’de görülen renk farklılıklarıyla oluşturan verev etki bu örnek üzerinde de görülmektedir. Çift başlı kartal motifinin yan yana ve alt alta sıralanarak zemini doldurduğu görülmektedir (Türkmen, 2001: 59).

Görsel 13: Beşir Halısı, 19. yüzyıl (Türkmen, 2011: 190)

Çizim 13: Çift başlı kartal motifi (Çizim: E.T. Tecir, 2024)

Sonuç

Kartal, eski çağlardan itibaren birçok kültürde kutsal olduğuna inanılan tarihsel bir figür ve semboldür. Yeryüzünde yaşayan canlıların korktuğu, gökyüzünün hâkimi, uçan yırtıcıların en güçlüsüdür. Tüm bu özellikleri kartalı güç, kudret, asalet ve hakimiyetin sembolü, göksel güçler ile yeryüzündekiler arasındaki bir elçi olarak konumlandırmıştır. Birçok medeniyet ve kültürde üstün özellikleri ile politik ve hükümdarlık simgesi olarak tekstil sanatlarında yer almıştır.

“Hayvan Üslubu” adı altında Türk sanatında yer alan çift başlı kartal motifinin kutsal ve koruyucu olduğu inancı ile tekstil yüzeylerinde, halı ve dokuma kumaşlarda kullanıldığı düşünülmektedir.

Çalışmada 13 adet örnek incelenmiş olup, bunların sekiz adedini dokuma kumaşlar, beş adedini halı örnekleri oluşturmaktadır. Dokuma kumaşlar 10. ve 14. yüzyıllar arasına, halı örnekleri ise 19. yüzyıla tarihlenmektedir. Osmanlı, halı ve kumaş örnekleri üzerinde görülen çift başlı kartal veya çift kartal motifi Orta Asya’dan Anadolu’ya, Türk medeniyetlerinde yayılım göstererek tüm Avrupa da etkili olmuştur.

Birçok medeniyette görülen çift başlı kartal figürünün birbirinden bağımsız bir şekilde mi, yoksa toplumlar arası etkileşim ile mi yayılım gösterdiği kesin olarak bilinmemektedir. Ancak, ticari ilişkiler ve savaşlar sürecinde devletler tarafından hediye olarak sunulan, güç sembolü motiflerin betimlendiği bu kumaşlar ulaştıkları toplumların algı ve beğenisinde etkili olmuştur. Motifin, dönemin değerli hammaddesi olan ipekli kumaşlar üzerinde sergilenmesi ise, onun seçkin tekstil ürünleri arasında yer almasına neden olmuştur. Görsel 4’te sunulan dokuma kumaşın İspanya’nın Vich piskoposu Bernat Calbo’nun mezarında lüks tekstiller ile birlikte bulunması bu düşüncenin bir kanıtıdır.

Dokuma kumaşlar üzerinde benzer özelliklere sahip olan figüre ait farklı dönemlerde ve topluluklarda görülen ilk örnekleri kültürel sürekliliği yansıtmaktadır. Anadolu ile Mezopotamya’yı birbirine bağlayan, önemli ticaret yolları üzerinde kurulan ticaret merkezleri, kültürler arası etkileşimde önem kazanmış ve taşınması kolay ürünlerin farklı coğrafyalara dağılımı ile söz konusu motif yaygınlık göstermiştir.

Çift başlı kartalın motif çeşitliliği ile tek ve çift boyunlu, halka detaylı, bacakların “V” şeklinde açık olan ortak özelliklere sahip örnekleri görülmektedir. Motifin geometrik formda genel kartal görünümünü koruduğu ve biçimsel olarak seçilebildiği gözlenmektedir. Orta Asya Türklerinin Avrupa’ya ilerleyişinin sonucu olarak, bu motifin Avrupa’ya taşınma olasılığını muhtemel kılmaktadır. Toplumlar arası karşılıklı sanatsal alışveriş ve etkileri kumaş desenlerinde de kendini göstermiş ve bu etkileşim dönemin modasını etkilemiş ve şekillendirmiştir. Desen tasarımları yoğun ve hareketli bir yapıdaki motiflerle kumaşın boy ve eni yönünde sonsuzluk etkisinde kurgulanmıştır. Çift başlı kartal motifi, grifon, ejder ve aslan motifleri tekstillerin desenlendirilmesinde diğer biçim birimlerden bağımsız olarak kullanılmıştır.

Çift başlı kartal figürü yakın dönem halı örneklerinde sembolik anlamları ile birincil motif olarak halının merkezinde yer almaktadır. Türkmenlere ait halı örneklerinde ise motifin geometrik formda genel kartal görünümünü koruduğu ve seçilebildiği gözlenmektedir. Hahlara kompozisyon ve desen özellikleri açısından bakıldığında, geometrik üslup görülmektedir. Bu üslup günümüz estetik anlayışı ile oldukça uyumludur.

Köklü bir geleneğin temsilcilerinden olan çift başlı kartal motifinin Mezopotamya'dan günümüze halen güncelliğini koruması dikkat çekmektedir. Bugün kamu kurum ve kuruluşlarında, üniversite ve belediye armalarında, Anadolu'nun çeşitli bölgelerindeki halı, kilim dokumalarında kullanılmakta ve özellikle figürün genel anlamı dışında yöresel anlamlarının da korunarak motifin sürekliliği sağlanmaktadır.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

- Alsan, Ş. S. (2010). Türk sanatında çift başlı kartal figürü ve Türk mimari süsleme sanatlarında uygulanması. *IV. Uluslararası Türk Kültürü ile Sanatları Kongresi/Sanat Etkinlikleri*, 81-88, Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Alsan, Ş. S. (2017). *Türk mimari süsleme sanatında ikonografik figürler*. Ankara: Gece.
- Aslanapa, O. (1987). *Türk halı sanatı'nın bin yılı*. İstanbul: Eren.
- Ateş, M. (2012). *Mitolojiler ve semboller-ana tanrıça ve doğurganlık sembolleri*. İstanbul: Milenyum.
- Balcı, N. (2012). Türk halı sanatında mitolojik kaynaklı bazı motifler, *Ariş Dergisi*, 8, 48-50.
- Bittel, K. vd. (1941). *Yazılıkaya. Architectur, felsbilder inschriften und kleinfunde*. Leipzig: Zeller.
- Çelik, A. (2010). Niğde Sungurbey Camii'nde bulunmuş olan "çift başlı kartal figürlü halı" üzerine düşünceler. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 9, 45-59.
- Çiloğlu, H. (1999), Nevşehir, Niğde, Konya yöresi halılarında kompozisyon özelliklerinin incelenmesi. *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 10 (28), 95-99.
- Çoruhlu, Y. (1993). *Türk dünyası araştırmaları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Çoruhlu, Y. (2014). *Türk sanatında hayvan sembolizmi I*. İstanbul: Ötüken.
- Durul, Y. (1957). Türkmen, Yürük, Afşar halı ve kilim motifleri üzerine araştırma. *Türk Etnografya Dergisi*, 2, 65-66.
- Erkan, G. (2016). Çift başlı kartal ve Selçuklular. *USAD Dergisi*, 5, 117-141.
- Ersoy, N. (2017). *Semboller ve yorumları*. İstanbul: Dönence Yayınları.
- Flemming E. (1957). *Das textilewerk: Gewebe von der Spatantike bis zum Anfang des 19. Jahrhunderts einschliesslich Ostasiens un Perus*. Tubingen: Ernst Wasmuth.
- Gürsu, N. (1988). *Türk dokumacılık sanatı: Çağlar boyu desenler*. İstanbul: Redhouse.
- Gökhan, H. (2009). *Günlük hayatımızı dünyamızı değiştiren etkileyen belirleyen yön veren semboller*. İstanbul: Dharma.
- Kudar, M. S. (2004). *Muatazmayınşatırta: Mitoloji-efsane-obje-takı ve sembol evrimi M.Ö.70.000- M.S 2004*. Balıkesir: Tahtakuşlar Köyü Özel Etnografya Galerisi.
- Kılıç, S. (2022). Niğde müzesi teşhir salonu ve deposunda bulunan halı örnekleri. *Journal of Arts*, 5 (4), 201-212.

- Dede Kodaman, M. (2005). Orta Asya'dan Britanya'ya uçan bir kus: Çift başlı kartal. Kocaeli: *Halk Kültürlerini Koruma-Yaşatma ve Geleceğe Aktarma Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, Poster No: 19.
- Mülayim, S. (1999). *Değişimin tanıkları: Orta çağ Türk sanatında süsleme ve ikonografi*. İstanbul: Kaknüs.
- Ögel, B. (2010). *Türk mitolojisi*. C. I, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Öney, G. (2004). Büyük Selçuklu seramik sanatında resim programı ve gelişen figür üslubu. *Sanat Tarihi Dergisi*, XIII (1), 61-67.
- Özcan, R. (2020). Antik çağdan günümüze çift başlı kartal: Anlamı, yorumu ve propagandası. *Arkhaia Anatolika Dergisi*, 3, 98-118.
- Salman, F. (2011). *Türk kumaş sanatı*. Erzurum: Atatürk Güzel Sanatlar Fakültesi.
- Sabahi, T. (1999). The eagle and the serpanti the phoenix and the dragon. *Oriental Carpet and Textile Studies*, V (1), 137-144.
- Scott, P. (1993). *The book of silk*. London: Thames and Hudson.
- Tez, Z. (2008). *Mitolojinin kültürel tarihi-doğu ve İslam mitolojisi mitolojik söylenceler*. İstanbul: Doruk.
- Türkmen, N. (2001). *Orta Asya Türkmen halıları ile tarihi Anadolu-Türk halılarının ortak özellikleri*. İstanbul: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Uykur, R. (2013). Artuklu Türkmenleri'nin sikkelerinde mitolojik bir yaratık: Çift başlı kartal. *Selevcia Ad Calycadnm Dergisi*, 3, 145-158.
- Uzgidim, G. (2017). Türk dokuma sanatında çift başlı kartal figürü. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 19, 217-228.
- Vural, F. (1997). Anadolu'da hayvan sembolleri. *Türkiyemiz Kültür ve Sanat Dergisi*. 27 (81), 7-15.
- Yetkin, Ş. (1974). *Türk halı sanatı*. İstanbul: İş Bankası Kültür.

Elektronik Kaynaklar

URL-1: Herald, H. Two-headed eagle. <https://www.hubert-herald.nl/TwoHeadedEagle.htm> (Erişim: 06. 03. 2024)

"İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları" çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

Etik Kurul Belgesi/Ethics Committee Approval: Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir. / Article does not require an Ethics Committee Approval.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the authors regarding the research, authorship or publication of this article.